

HATET MOT JUDARNA

ESSÄER

BJÖRN WIMAN

PORTRÄTT & VITNESMÅL

SANNA SJÖSWÄRD

fri tanke

FÖRORD

5

BJÖRN WIMAN

■ PSYKOLOGEN OCH FÖRFATTAREN Hédi Fried brukar hänvisa till en galghumoristisk historia som berättades under kriget i hennes hemland Rumänien. Den går så här:

Jakob frågar Daniel: »Vem startade kriget?«

Daniel: »Judarna och cyklisterna.«

»Varför cyklisterna?« undrar Jakob.

»Varför judarna?« replikerar Daniel.

Historien säger egentligen allt som behöver sägas om antisemitismens djupt irrationella väsen. Den som med förnuftsmässiga argument försöker förklara sin fientlighet eller sina fördomar mot judar får finna sig i att låta lika absurd som en rollfigur i en pjäs av Samuel Beckett.

Men hatet mot judarna är inget skämt. Det har funnits genom århundradena och det finns i vår tid, där konspirationsteoriernas svartkonst tar över allt mer av det offentliga utrymmet. I stora delar av världen har lögner, hatspråk och vilseledande propaganda börjat äta sig in mot samhällets centrum, samtidigt som ställningen för vetenskap, historiska fakta och evidensbaserad kunskap blir allt mer försvagad. Historien visar att konspirationsteorier är effektiva politiska redskap. De påverkar val, offentliga samtal, människors världsbild. De fungerar.

Det finns ingen anledning att underskatta faran med denna utveckling, vare sig för världens judar eller andra. Antisemitismen är alla konspirationsteoriernas moder. En värld styrd av lögner kommer förr eller senare att vända sig mot judarna.

De fem essäerna i denna bok gör inget anspråk på att vara en heltäckande kunskapsgenomgång av antisemitismens historia eller dess ställning

i samtiden. Snarare gör de några personliga nedslag kring händelser, konstverk och historiska skeenden som har fångat mitt intresse under de senaste tio åren – tio år som på många sätt har gjort världen till en farligare plats. Jag föreställer mig att ett grundtema i texterna är samspelet mellan antisemitismen och de totalitära tendenser som finns i varje tid och samhälle. Hatet mot judarna och hotet mot demokratin har gått hand i hand förr – och de kan göra det igen. Uppmärksamma läsare av *Dagens Nyheters* kultursidor kan säkert känna igen flera resonemang, men i allt väsentligt rör det sig om helt nykomponerade essäer.

Jag känner stolthet över att texterna får sällskap av Sanna Sjöswärds vackra porträttfotografier ur serien *Fading Stories* och vittnesmål från femton överlevande från Förintelsen – Peter BF, Eva Byk, Bela Czitron, Hédi Fried, Livia Fränkel, Olly Grün, Elisabeth Masur, Tobias Rawet, Zsuzsanna Reisch, Hania Rosenberg, Emerich Roth, Stella, Kate Wacz, Liesl Wallin och Piotr Zettinger.

Skälen att skriva den här boken har varit två. Det första är politiskt. Under det senaste årtiondet har auktoritär högerpopulism och rasistiska tankesätt kommit att präglade världen på ett sätt som fram till nyligen hade framstått som otänkbart. I denna tid har antisemitismen behållit sitt tidlösa väsen som ett slags bakgrundsbrus i samhället men också muterat i en rad olika riktningar, flera av dem våldsamma. Om man söker antisemitismens uttrycksformer hittar man alltid förr eller senare varje epoks värsta avarter. Där det finns hat mot judar finns det hat också mot andra.

Det andra skälet är personligt. Det var journalisten och författaren Jackie Jakubowski som kom med idén och tog initiativet till denna bok, innan han alltför tidigt gick bort våren 2020. Att vi i dag i Sverige har en så stark medvetenhet om antisemitismens yttringar är bland andra hans förtjänst. Under sitt liv som redaktör och författare bars han av tron på att kunskap kan få oss att förstå och förändra världen till det bättre. Han visade på både den judiska kulturens särart och på dess självklara hemvist i det svenska kulturarvet – i förlängningen en illustration av hur en minoritets- och majoritetskultur kan bredda och skärpa varandra, om förutsättningen är gemensam tolerans.

Jackie Jakubowski hade djupa och personliga insikter i vad hatet mot judarna kan leda till. Men han visste också att judendomen som idé och religion i sig kan bära på mycket av det bästa hos människan – inklusive det som skulle kunna bilda ett motgift mot vår tids vansinne: förmågan till dialog och tolerans, kärleken till idéer och det skrivna ordet, spiritualitet och självironi.

7

Jackie Jakubowski var en *mensch* – det svårdefinierade judiska uttrycket som beskriver en person som möter världen med värdighet, omsorg om andra och – om det behövs – en mild humor. Att vara en *mensch* är alltid svårast i tider som gör det svårt att vara det.

Den här boken tillägnas honom.

Väddö, november 2020

INNEHÅLL

<i>Förord</i>	5
Antisemitismens tid	11
Bela Czitron	36
Elisabeth Masur	38
Emerich Roth	40
Berlin–München tur & retur	43
Eva Byk	64
Hania Rosenberg	66
Hédi Fried	68
Grinden i Dachau	71
Kate Wacz	94
Liesl Wallin	96
Livia Fränkel	98
Kulturens skymning	101
Olly Grün	132
Peter BF	134
Piotr Zettinger	136
Det människofientligas frammarsch	139
Stella	176
Tobias Rawet	178
Zsuzsanna Reisch	180
<i>Efterord</i>	183
Litteratur	187